

gyarapítva a 20. század első felének egyháztörténeti kutatásait. Nemcsak a tartalom, hanem az alkalmazott módszerek is a kutatók figyelmébe ajánlhatók. (Említsük meg, hogy igen gondozottak a tanulmányokhoz készült jegyzetapparátusok és bibliográfiák, valamint a szövegek végén angol nyelvű tartalmi összefoglalók is találhatóak.) Csak remélni tudjuk a veszprémi egyháztörténeti konferenciák és *A veszprémi egyházmegye múltjából* könyvsorozat hasonló igényességű folytatását.

(ism: *Fazekas Csaba*)

Knapp Éva: Andocs

Zebegény, Borda Antikvárium, 2020.

Régi Magyarországi Vallásos Nyomtatványok 5.

Nalors Grafikai Műhely, Vác, 277, [3] p.; 277 mm.

A szerző és kiadója több évtizedes együttműködésének újabb terméke, vagy inkább alkotása Knapp Éva Andocsról szóló reprezentatív kötete, amely egyben a 2014-ben elindult *Régi Magyarországi Vallásos Nyomtatványok* című, B5-ös méretű, elegáns Minion- és Myriadbetűtípussal tipografált sorozat 5. kötete. A könyv címe: *Andocs* csak a belső címlapon tűnik fel, a borítón ugyanis a jól ismert, különböző betűmérettel szedett, elegáns textúrájú sorozatcím szerepel (a könyvtáblán és a borító verzóján arany vaknyomással: töviskoszorúba foglalt, sugaras, egyesített IHS- és MRA-monogram), a sorozatcím alatt színes fényképen az andocsi késő gótikus „öltöztető” Mária-szobor is megjelenik, ragyogó fehér viseletben. A kissé enigmatikus, rövid földrajzi név csak a magyarországi vallási néprajzban, vallás- és művelődéstörténetben jártas olvasónak bír jelentőséggel, a többiek csak a kötet áttanulmányozása után lehetnek majd annak a tudásnak birtokában, amelyet az *Andocs* név képvisel. A könyv ugyanis az andocsi ferencesek – a középkor végi kápolna és Mária-oltára, valamint a 17. századi helyi jezsuita misszió folytatásaként a 18. században kialakult – spirituális és szellemi örökségét reprezentálja, legalábbis ennek az örökségnek három jellemző „szektorát”: a templom kegyképét és búcsúját, a kegykép votív adományok általi „öltöztetését”, illetve a kolostori könyvtárat. Az andocsi Boldogasszony-kegyszoborhoz és búcsújárásához ugyanis a művelődéstörténet két jellegzetes emlékcsoportot kapcsol: a kegyképeket mint búcsúfiakat, valamint egyéb vallásos nyomtatványokat tartalmazó nyomdatermékeket, illetve az „öltöztető” kegyszobornak adományozott fogadalmi adományokat, köztük apró viseleteket. Az andocsi ferenceseket azonban a széles földről látogatott kegyszobruk szentképei és a búcsúsok imafüzetei mellett még egy intézmény kötötte a nyomtatványokhoz: könyvtárunk,

amelyben belső világuk, szerzetesi műveltségük és spiritualitásuk manifesztálódott. Az egyes emlék- és forráscsoportokat a kötet három nagy fejezetben tárgyalja (*Vallásos nyomtatványok Andocsról, 7–152.; Az andocsi ferences könyvtár a XVIII. században, 153–354., Öltözetek és ajándékok 1731–1850 között, 255–277.*). A műfaji és tematikai sokrétőséget a sorozatcímbe deklarált kutatási területek: nyomtatványtörténet és vallásos (főként kegyességi) irodalom, illetve ikonográfia fogják össze, nem kevésbé azonban maga Andocs is, azaz a 18. század elején alapított ferences rendház és a középkor végére visszanyúló, éppen a ferencesek által kibővített egykori kápolna mint Mária-kegyhely.

Az áhítatgyakorlat különböző műfajú „andocsi vonatkozású” vallásos emlékeinek legjelentősebb csoportját a Boldogasszony-kegy-szoborhoz köthető nyomtatványok alkotják, így Knapp Éva könyvének első, katalógus-formában szerkesztett nyomtatvány-fejezete az andocsi kegyképet ábrázoló és az andocsi ájtatossághoz kapcsolódó nyomtatványokat veszi sorra a 18. század közepén megjelenő első daraboktól egészen az 1930-as években nyomtatott példányokig (*II. Bibliográfia*), bevezető tanulmány (*I. Az „Andacsi Csudálatos Boldog Asszony képe”-i*) kíséretében. A tanulmány, bár az andocsi kegyhely és a kolostor történetére vonatkozó legfontosabb kutatási eredményeket is közli, a vonatkozó aprónyomtatványok több irányú – kronológiai, nyomdatörténeti, szerzőségi, nyelvi, textológiai, lelki-ségi, grafikai, ikonográfiai – vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. A kegyképeken ábrázolt andocsi Szűzanya-szobor ikonográfiáját tekintve is kitűnik a magyarországi kegyképek között, hiszen a késő középkori oltárról származó, majd a 18. század közepén új barokk oltárra áthelyezett, a kis Jézust tartó Mária a kegyoltáron és a szentképi ábrázolásokon is egy *sacra conversazione*-típusú szoborcsoport fókuszában áll, oldalán női szentekkel, a mai oltáron Szent Katalinnal és Borbálával, a nyomtatványok szentképein azonban az andocsi templom fölött lebegő Szűz Máriát Szent Dorottya és Ágota kíséri.

A kötet első részébe a szerző a legjobb bibliográfiai, muzeológiai metodikát követő katalógust helyezte, amely egyszerre tartalmazza a nyomdatermék címlapjának fényképmásolatát és a könyvészeti adatokat, ezzel együtt a nyomdára és a grafikai műhelyre vonatkozó ismereteket, ráadásul a 65 felkutatott nyomtatvány mindegyike elegánsan, kiállításszerűen, külön oldalra került. A „kiállított darabok” széles körű provenienciája – köztük Bálint Sándor, Szilárdfy Zoltán, sőt Borda Lajos gyűjteménye – is jelzi Knapp Éva, többször korábbi kutatásain és publikációin alapuló, tudományos felkészültségét és invencióját.

A nyomtatványokat tartalmazó, leírással kísért gyűjtemény legelső metszetének „katalóguscédulájáról” – egyedülként – hiányzik

az ábrázolás másolata, az 1743-ban Pozsonyban, Rugendas rézmetsző által készült andocsi szentkép prototípusa ugyanis máig nem bukant fel a kutatásban, meglétére csak egy pár évvel későbbi (1750 és 1763 között nyomtatott) kétleveles ájtatos füzetecskéből (Kat. sz. 1.) következett (már korábban publikált eredményei alapján) a szerző. A nyomtatvány címlapján megjelenő andocsi kegyképet ugyanis jelzése szerint I. G. R., azaz az 1740-es években Pozsonyban működött augsburgi rézmetsző: Jeremias Gottlob Rugendas (1712–1772) metszette 1743-ban. A katalógus első tételében hiányzó képet azonban szellemesen pótolja a Knapp Éva kötetének belső címlapján megjelenő képecske, amelyről a készítő jelzését lehagyták, s így az andocsi szentképek ikonográfiáját egy évszázadra meghatározó Rugendas-metszet egyfajta előképpé, időtlen típusá avanszált. A Rugendas által megalkotott Andocs-ikonográfia – Andocs vedutája a ferences templommal, felette felhőben Szűz Mária karján a kis Jézussal, oldalán Szent Dorottyaival és Ágotáival – népszerűségét jelzi, hogy még 1891-ben is ez a szentkép szerepel Bagó Márton és fia budapesti kiadású *Alapos ének az andocsi boldogs. Szűz csodatevő képének eredetéről* c. énekfüzetének címlapján (Kat. sz. 40.)

A kötet második, az andocsi ferences könyvtár 18. századi állományát feldolgozó, illetve rekonstruáló része a 22 fennmaradt könyv katalógusát az előző gyűjtemény formáját követő kivitelben közli, bevezető tanulmánnyal (*I. Kezdetek, szakrend, elhelyezés és a fennmaradt állománytöredékek*), kiegészítve az andocsi konventnek a Magyar Ferences Levéltárban és Könyvtárban található régi leltárai által rekonstruált, közel ötödfélszáz kötetből álló állományjegyzékkel (*II. Állományrekonstrukció*). Knapp Éva mint a könyvtártörténet avatott kutatója a meglévő kötetek azonosítását és a 18. századi könyvtári állomány rekonstrukcióját a könyvtártudomány, bibliográfia klaszszikus módszereivel végzi el, egy újabb kolostori könyvtárat „adományozva” a magyarországi könyvtártörténetnek. Feltűnő, hogy az 1710-es években Andocsra érkezett és ott letelepedett ferencesek könyvtárában milyen nagy számban voltak 17. századi kiadások, igaz, a possessorai bejegyzések alapján azonosított könyvek között megtalálható egy nürnbergi ősnymtatvány (*Legenda aurea*, 1492, Kat. sz. 9.) és a magyarországi ferencesek körében is népszerű portugál obszerváns hitszónok, *Philippus Diez* (1550–1601) vasárnapi prédikációinak 1591. évi velencei kiadása (Kat. sz. 16.), nemkülönben Johann Hoffmeister (1510–1547) német ágostonos teológus által a wormsí és a régensburgi birodalmi gyűléseken elmondott ünnepi homíliák gyűjteménye 1547-ből (Ingolstadt? Kat. sz. 5.).

A kötet harmadik része szintén egy andocsi vonatkozású gyűjteményt dolgoz fel, míg az első részben a különböző gyűjteményekben fellelhető, Andocsról a búcsúsok által magukkal vitt nyomtatványok,

a másodikban a kegyhelyet is ápoló ferencesek saját maguknak helyben összegyűjtött könyvei, azaz szintén nyomdatermékek szerepeltek, a harmadik részben a búcsúsok és patrónusok Andocsra hordott kegyes adományait veszi számba a kötet, az inventáriumokban fellelt *ex votók* listáját is tartalmazó tanulmányban (Öltözetek és ajándékok 1731 és 1850 között). Ez a fejezet, az ájtatos nyomtatványokhoz hasonlóan, szorosán kapcsolódik andocsi kegyszobor és a 17. században már bizonyosan létezett búcsúik problematikájához. A más kegyhelyeken is fellelhető adományok (ékszerek, ezüst offerek) mellett Andocs a ferencesekkel majdnem egy időben megjelenő vallásos tevékenység, a kegyszobor öltöztetésével tűnik ki a 18. századi búcsújáró helyek közül. A Máriának és a kis Jézusnak viseleteket adományozók között a 18. században még jórészt a régió (fő)nemesi elitjének képviselőit azonosítja a szerző a kolostor levéltári forrásai alapján, az adományozás, s ezzel együtt az öltöztetés spirituális processzusa azonban egészen napjainkig tart, így a 20. század első felében több kalocsai hímezésű ruhamodell is bekerült a gyűjteménybe. Bár a tanulmány végén egy 2019-ben készült fotón a kegyszobor új öltözetének ünnepélyes templomba vitele is látható, az öltöztetéssel kapcsolatos liturgikus cselekményekről nem esik szó.

Knapp Éva három könyvet szerkesztett egybe az *Andocs* c. kötetébe, a három tanulmány és a hozzájuk kapcsolódó katalógusok önállóan is megállnak a helyüket a művelődéstörténet, vallási néprajz és könyvtártörténet tematikájában. Összekapcsolódásuk azonban tudományos eredményekkel is erősíti egy nagyhírű dunántúli búcsújáróhely spirituális vonzerejét, egy olyan helyszínt jelenítve meg a kötet olvasóinak, ahol együtt látjuk a szentképet vásároló, az imafüzetből buzgón imádkozó, a csodatévő kegyszobornak melengető ruházatot adományozó búcsúst és hívőt, valamint a kegyhelyet gondozó, ott miséző és könyvtárban elmélyülten olvasó ferences szerzetest.

(ism.: Gyulai Éva)

„[É]lek, pedig már meghaltam” – Hédi Fried története

(Hédi Fried: Egy élet szilánkjai. Utam Auschwitzba. Budapest, 2020, Joshua Könyvek. 229 o. ISBN 978-615-5730-71-9)

A magyar könyvkiadás régi adósságát törleszti a Joshua Könyvek kiadó a közelmúltban megjelentetett *Egy élet szilánkjai. Utam Auschwitzba* című holokauszt-memoárral, melynek első, svédországi kiadása óta